

УДК 347.19

В. Г. ЖОРНОКУЙ,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА УЧАСТІ В УПРАВЛІННІ ГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

Проаналізовано зміст права участі в управлінні господарським товариством шляхом встановлення системи правомочностей, що його складають. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що досліджуване право складають правомочності: участі у підготовці до проведення загальних зборів; брати участь у загальних зборах учасників господарського товариства; голосувати з усіх питань порядку денного загальних зборів; правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників.

Ключові слова: господарське товариство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, право участі в управлінні, право на інформацію про діяльність.

Найпоширенішою підставою набуття цивільних прав та обов'язків є укладення правочинів. Проте, для того щоб їх укласти, юридична особа повинна спочатку сформувати свою волю, яка виражається у прийнятому рішенні. Наведене обумовлює низку прав, що надаються особам, які створили господарське товариство та беруть участь у його роботі – учасникам (засновникам). Відповідні права є основою при формуванні волі господарського товариства як самостійного учасника цивільних правовідносин, і одним із них є право участі в управлінні товариством.

Метою статті є з'ясування змісту та порядку здійснення права участі в управлінні господарським товариством.

Відповідно до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.07.2014 № 955 «Про затвердження Принципів корпоративного управління» [1] право на участь в управлінні товариством здійснюється шляхом реалізації правомочностей, які становлять його зміст.

І. Правомочність на участь у підготовці до проведення загальних зборів полягає в можливостях:

1.1. Вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, яке повинно містити інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасники можуть ознайомитися з документами щодо порядку денного. Невиконання вказаних вимог є прямим порушенням досліджуваного права учасника.

Законодавець обумовив здійснення правомочності на участь у загальних зборах госпо-

дарського товариства актом реєстрації (ст. 60 закону України «Про господарські товариства» [2], ст. 40 закону України «Про акціонерні товариства» [3]), але це стосується виключно акціонерів акціонерного товариства (далі – АТ). Відповідно до ч. 2 ст. 4 закону України «Про депозитарну систему України» [4], права на участь в управлінні які впливають з іменних цінних паперів, можуть бути здійснені з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів. Натомість у товаристві з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) здійснення правомочності на участь у загальних зборах їхніх учасників обумовлене внесенням змін до статутів цих товариств.

Встановлені законом вимоги до порядку скликання та проведення загальних зборів учасників мають своїм завданням забезпечити їм реальну можливість реалізувати своє право впливати на діяльність товариства через вищий орган управління. Недотримання вимог, передбачених законами України «Про акціонерні товариства» та «Про господарські товариства», може бути підставою визнання прийнятих зборами рішень недійсними, якщо це істотно вплинуло на здійснення учасниками свого права на управління діяльністю господарського товариства та прийняття зборами рішень.

Однією з проблем, що виникають під час здійснення учасниками правомочності вимагати скликання позачергових загальних зборів як складової права на управління господарським товариством, є визначення частки (кількості акцій), яка дозволяє вимагати їх скликання. Законодавство ставить можливість здійснення відповідної правомочності у залежність від кількості голосуючих акцій в АТ або процентного

співвідношення частки до статутного капіталу товариства у ТОВ. Вважаємо, що проблемність цього питання полягає не лише в тому, якою кількістю голосуючих акцій або часткою у статутному капіталі повинен володіти учасник для реалізації правомочності щодо скликання позачергових загальних зборів, а й у тому, яким є порядок і наслідки її здійснення.

Рішення наглядової ради АТ чи виконавчого органу ТОВ про відмову у скликанні позачергових зборів учасників може бути оскаржене в суді. Однак ані законом України «Про господарські товариства», ані законом України «Про акціонерні товариства» не передбачена можливість скликання позачергових загальних зборів на підставі рішення суду. Разом із тим вважаємо, що скликання позачергових зборів на вимогу учасників має перебувати під судовим контролем.

Проблемним також залишається питання про мотиви та обґрунтованість скликання позачергових загальних зборів учасників. Відповідно до норм законодавства у випадку, якщо протягом встановленого законом строку виконавчим органом (наглядовою радою АТ) товариства не прийняте рішення про скликання позачергових загальних зборів або прийняте рішення про відмову у його скликанні, такі збори можуть бути скликані самими учасниками, які цього вимагають. При цьому учасники, які скликають такі збори, мають передбачені законом повноваження, необхідні для вчинення відповідних дій. Разом із тим вважаємо, що самі учасники не повинні мати права самостійно скликати позачергові загальні збори. Вони мають право звернутися до суду з вимогою про скликання таких зборів. Отже, позачергові загальні збори учасників на їх вимогу можуть скликатись виключно на підставі рішення суду. На підставі викладеного вважаємо за доцільне доповнити ст. 47 закону України «Про акціонерні товариства» положенням про те, що позачергові загальні збори акціонерів, які скликаються на вимогу акціонерів – власників 10 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, можуть бути скликані виключно за рішенням суду. Акціонер (-и), який звернувся до суду з такою вимогою, повинен довести обґрунтованість своїх вимог. Крім того, доцільно доповнити ст. 61 закону України «Про господарські товариства» положенням аналогічного змісту, але стосовно учасників ТОВ, які володіють 20 і більше відсотками від статутного капіталу відповідних організаційно-правових форм юридичних осіб.

1.2. Своєчасно та у зручний для учасника спосіб знайомитися з матеріалами, пов'яза-

ними з порядком денним загальних зборів, та отримувати додаткову інформацію стосовно питань порядку денного від посадових осіб та інших уповноважених осіб товариства.

Якщо до порядку денного включено питання щодо затвердження річних результатів діяльності товариства, порядку розподілу прибутку, визначення порядку покриття збитків, учасникам повинні надаватись копії фінансової звітності (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до звітів), копії рекомендацій наглядової ради, копії висновку ревізійної комісії та висновку аудиторської фірми (аудитора).

Якщо до порядку денного внесено питання про обрання органів управління, учасникам повинна надаватись повна інформація про кандидатів на відповідні посади. Учасники повинні мати можливість ставити запитання і отримувати інформацію стосовно будь-яких пунктів порядку денного або документів, пов'язаних з ними, від посадових осіб та інших уповноважених осіб товариства.

1.3. Вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів за умови внесення такої пропозиції учасником (-ами), який володіє необхідною кількістю голосів.

Особливе значення для проведення загальних зборів учасників господарського товариства у процесі здійснення права на управління має порядок денний, оскільки він визначає межі діяльності загальних зборів учасників, алгоритм їх роботи. Порушення встановленого алгоритму законодавчо заборонено. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 42 закону України «Про акціонерні товариства» загальні збори акціонерів не можуть приймати рішення з питань, не включених до порядку денного. На відміну від вказаної норми, закон України «Про господарські товариства» аналогічного положення не містить.

Будь-який учасник має право вносити письмові пропозиції щодо доповнення порядку денного окремими питаннями або частинами питань не пізніше як за 25 днів до початку зборів (виділено мною. – В. Ж.) для ТОВ; не пізніше ніж за 20 днів до дати проведення загальних зборів, а щодо кандидатів до складу органів товариства – не пізніше ніж за 7 днів до дати проведення загальних зборів (виділено мною. – В. Ж.). Як бачимо з наведеного, законодавець не лише встановлює різні строки стосовно здійснення правомочності щодо внесення пропозицій до порядку денного загальних зборів, але й по-різному формулює їх кінцевий

строк, що, на нашу думку, є неправильним. На підставі зазначеного пропонуємо викласти ч. 3 ст. 60 закону України «Про господарські товариства» в такій редакції: «Будь-хто з учасників товариства з обмеженою відповідальністю вправі вимагати розгляду питання на загальних зборах учасників за умови, що воно було ним поставлено не пізніше як за 20 днів до дати проведення загальних зборів».

Рішення про включення пропозиції учасника приймається виконавчим органом (наглядовою радою). Підстави для відмови щодо включення пропозиції учасника повинні бути чітко зазначені у внутрішніх документах товариства. Пропозиції акціонера (акціонерів), який володіє відповідною кількістю голосів згідно з ч. 4 ст. 38 закону України «Про акціонерні товариства» – 5 %), повинні бути включені до порядку денного в обов'язковому порядку. Однак існує проблема: ситуація, коли учасники вносять пропозицію з питань, що не стосуються компетенції загальних зборів. Рішення виконавчого органу товариства (наглядової ради АТ) про відмову у включенні відповідного питання до порядку денного загальних зборів може бути оскаржене у суді. Тому рекомендується включити це питання до порядку денного загальних зборів учасників з таких міркувань: по-перше, товариство не «втягується» до судової тяганини; по-друге, суд повинен незалежно від того, було оскаржене відповідне рішення будь-ким з учасників чи ні, оцінити його як таке, що не має юридичної сили, і вирішити спір, керуючись нормами закону.

II. *Правомочність брати участь у загальних зборах учасників господарського товариства* полягає в можливості:

2.1. Брати участь у вирішенні найважливіших питань діяльності товариства, а саме у прийнятті рішень про внесення змін до статуту, обрання членів ради та ревізійної комісії, додатковий випуск акцій, викуп товариством розміщених ним акцій, укладення значних правочинів, реорганізацію товариства та інші дії, які призводять до істотних корпоративних змін.

Якщо у ТОВ правомочністю брати участь у загальних зборах наділено всіх учасників товариств, то в АТ встановлено особливу процедуру визначення уповноважених осіб, яка полягає у складанні списку осіб, які мають правомочність на участь у загальних зборах. Такий список складається незалежно від форми проведення загальних зборів, оскільки навіть їх проведення у формі заочного голосування не звільняє товариство від складання відповідного списку.

Порядок участі акціонерів у загальних зборах визначено розділом VII закону України «Про акціонерні товариства», однак особливості такої участі у випадку, коли акції перебувають у заставі, законодавцем у ньому не відображені. Підходи вчених до вирішення зазначеного питання розділилися на дві групи. Одні, посилаючись на ст. 346 Цивільного кодексу Російської Федерації (далі – ЦК РФ), вважають, що заставодавець акцій, якщо інше не передбачено договором, має право здійснювати права, посвідчені акціями, що перебувають у заставі, у тому числі брати участь у загальних зборах акціонерів [1, с. 60]. При цьому заставодавець і заставодержатель можуть визначити в договорі, хто з них у період дії застави акцій здійснюватиме права акціонера, у тому числі право на участь у загальних зборах акціонерів. Звертаємо увагу, що ст. 346 ЦК РФ прямо не забороняє передачу таких прав заставодержателю, а навпаки, допускає її, і в такому випадку заставодержатель може діяти на підставі довіреності заставодавця (ст. 57 закону РФ «Про акціонерні товариства»). Інші вважають помилкою положення п. 3 ст. 346 ЦК РФ, де законодавець допускає умову договору застави, за якою заставодержатель має право користуватись переданим йому предметом застави і тлумачить відповідну норму як таку, що дозволяє передавати заставодержателю право голосу заставленими акціями [6, с. 2].

Використане законодавцем у ст. 586 Цивільного кодексу України [7] формулювання «має право користуватись предметом застави», очевидно, поширюється лише на речі як об'єкти матеріального світу (ч. 1 ст. 576 ЦК України). У випадку з бездокументарним цінним папером його не існує як такого. Тому до бездокументарних акцій поняття «користування» навряд чи може бути застосоване у принципі, не говорячи вже про те, щоб розуміти під таким користуванням здійснення права, яке посвідчує цінний папір.

Відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 42 закону України «Про акціонерні товариства» право голосувати на загальних зборах акціонерів належить безпосередньо акціонеру як власнику акцій товариства. Відповідна немайна правомочність не лише не переходить до заставодержателя, але і в принципі не може бути предметом застави (оскільки в закріпленому в ч. 1 ст. 576 ЦК України переліку об'єктів цивільних прав, які можуть бути предметом застави, немайнові права відсутні). Отже, виникнення у заставодержателя певних «прав на папір» зовсім не означає, що до нього переходять «права з папера».

Аргументувати позицію про нікчемність умови договору застави щодо правомочності заставодержателя голосувати закладеними акціями можна й іншим способом. Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 34 закону України «Про акціонерні товариства» перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається станом на 24 годину за три робочих дні до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Отже, у реєстрі акціонерів відомості про заставодержателя відображаються як обтяження, а не як заміна особи, якій належать акції. Таким чином, голосувати акціями, що перебувають у заставі, може лише їх власник (акціонер), навіть у випадку закріплення у договорі застави акцій умови про те, що правомочність голосувати заставленими акціями переходить до заставодержателя. Така умова договору про заставу повинна визнаватись нікчемною.

2.2. Брати участь у загальних зборах особисто або через вільно обраного представника. Відповідно до ст. 58 закону України «Про господарські товариства» та ст. 39 закону України «Про акціонерні товариства», таке право може бути здійснене як особисто, так і через представника, який діє на підставі довіреності, складеної у письмовій формі.

Чинне законодавство позбавляє деяких учасників окремих видів господарських товариств права брати участь в управлінні справами товариства. Так, відповідно до закону України «Про господарські товариства» у командитному товаристві вкладники позбавлені права брати участь в управлінні справами товариства, а управління здійснюють лише повні учасники. В АТ власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні товариством, якщо інше не передбачено його статутом.

На відміну від представників ТОВ, представники акціонерів не є рівнозначними за своїм правовим статусом. Серед них можуть бути і представники акціонерів, і самі акціонери, які набули такого статусу після дати складання списку осіб, що мають право на участь у загальних зборах, але до дати їх проведення. Особа, яка має право на участь у загальних зборах акціонерів, зобов'язана видати набувачеві акцій довіреність на голосування або голосувати на загальних зборах відповідно до вказівок набувача акцій. Це передбачає захист інтересів акціонерів, які набули відповідного статусу, але не були включені до списку тих, хто може претендувати на участь у конкретних зборах. В іншому ж випадку мала б місце безглузда ситуація, коли особа, яка втратила статус акціонера,

продовжувала б своїми діями і у власних інтересах здійснювати права, що їй не належать.

Особливістю здійснення правомочності на участь у загальних зборах є можливість реалізації права голосу. За загальним правилом правом голосу володіє кожен учасник. Однак акціонерне законодавство встановлює певні обмеження для акціонерів – власників привілейованих акцій (таке право їм надається лише у випадках, прямо передбачених ст. 26 закону України «Про акціонерні товариства»). Відомою є практика, коли наглядова рада АТ не повідомляє акціонерів – власників привілейованих акцій про проведення загальних зборів акціонерів, мотивуючи це тим, що вони все одно не мають права голосу, тож їх неучасть не порушує їхніх прав та інтересів. Вважаємо, що саме неучасть і порушує їхнє право на отримання інформації про діяльність товариства, оскільки саме на загальних зборах акціонер може отримати максимум інформації про діяльність товариства.

Специфіка здійснення правомочності на участь у загальних зборах полягає у наслідках її реалізації. Слід зауважити, що з моменту, коли певне рішення прийнято, волевиявлення юридичної особи, сформоване правовідношенням, що виникає у зв'язку з розглядом конкретного питання порядку денного, припиняється. Проте, одночасно з цим виникає нове правовідношення – між товариством і особами, стосовно яких прийнято відповідне рішення.

III. *Правомочність голосувати з усіх питань порядку денного загальних зборів.* Однією з найбільш істотних процедур у процесі здійснення права на управління діяльністю господарського товариства є голосування з питань порядку денного. В АТ голосування здійснюється за принципом «одна голосуюча акція – один голос», за винятком голосування з питання про обрання наглядової ради, яке є кумулятивним.

У той же час законодавство Німеччини містить дещо інші підходи до здійснення правомочності з голосування на загальних зборах акціонерів. Зокрема, право голосу за законодавством Німеччини про АТ здійснюється, виходячи з номінальної вартості акцій, а стосовно акцій без номіналу, – виходячи з їх кількості (§ 134 закону Німеччини про АТ [8]). При цьому правомочність голосу виникає після повного внесення вкладу. За привілейованими акціями, що надають додаткові виплати під час розподілу прибутку, правомочність голосу може бути виключена (привілейовані акції без права голосу) (§ 139 закону Німеччини про АТ). У ТОВ за загальним правилом кожен учасник товариства має у загальних зборах учасників

число голосів, пропорційне його частці у статутному капіталі.

IV. *Правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників.* Відповідно до ст. 47 закону України «Про акціонерні товариства», позачергові загальні збори АТ скликаються наглядовою радою на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства. Якщо протягом 10 днів наглядова рада не прийняла рішення про скликання позачергових загальних зборів товариства, такі збори можуть бути скликані акціонерами, які цього вимагають. Рішення наглядової ради про відмову у скликанні позачергових загальних зборів акціонерів може бути оскаржене акціонерами у суді.

За механізмом здійснення правомочності на скликання позачергових зборів учасників ТОВ майже аналогічні норми містить ст. 61 закону України «Про господарські товариства», норма якої зазначає, що учасники товариства, які володіють у сукупності понад 20 % голосів, мають право вимагати скликання позачергових загальних зборів учасників у будь-який час і з будь-якого приводу, що стосується діяльності товариства. Якщо протягом 25 днів голова товариства не виконав зазначеної вимоги, вони мають право самі скликати загальні збори учасників.

Товариство повинно забезпечити кожному учаснику незалежно від того, чи брав він участь у загальних зборах, можливість ознайо-

митися з документами, пов'язаними з проведенням загальних зборів, зокрема: з протоколом загальних зборів, протоколами реєстраційної (мандатної) та лічильної комісії, з протоколами представників учасників і національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які здійснювали контроль за проведенням реєстрації учасників, з прийнятими на загальних зборах внутрішніми документами та (або) змінами до них.

На підставі викладеного можемо зробити **висновок**, що право на управління діяльністю господарського товариства здійснюється учасником через реалізацію правомочностей, які складають зміст досліджуваного корпоративного права. Право на участь в управлінні господарським товариством здійснюється через: 1) правомочність участі у підготовці до проведення загальних зборів (ст. 38 закону України «Про акціонерні товариства»); 2) правомочність брати участь у загальних зборах учасників господарського товариства (ст. 34, 39 закону України «Про акціонерні товариства», ст. 58 закону України «Про господарські товариства»); 3) правомочність голосувати з усіх питань порядку денного загальних зборів (ст. 25, 26, 42, 43 закону України «Про акціонерні товариства»); 4) правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників (ст. 47 закону України «Про акціонерні товариства», ст. 61 закону України «Про господарські товариства»).

Список використаних джерел

1. Про затвердження Принципів корпоративного управління : рішення Нац. комісії з цін. паперів та фонд. ринку від 22 лип. 2014 р. № 955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nssmc.gov.ua/user_files/law/18922/1406127204.doc.
2. Про господарські товариства : закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
3. Про акціонерні товариства : закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
4. Про депозитарну систему України : закон України від 6 лип. 2012 р. № 5178-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.
5. Савиков А. В. Право на участие в общем собрании акционеров при залоге акций / А. В. Савиков // Законодательство. – 2002. – № 5. – С. 58–62.
6. Кузнецова М. О залоге права голосовать / М. Кузнецова // ЭЖ-Юрист. – 2005. – № 37. – С. 2–4.
7. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
8. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саракун Ірина Богданівна. – Київ, 2008. – 21 с.
9. Закон об акционерных обществах Германии. Параллельные русский и немецкий тексты = Aktiengesetz. Paralleler russischer und deutscher Text / [предисл. В. Бергманн ; науч. ред. и алф.-предм. указ. на рус. яз. Т. Ф. Яковлева ; пер. с нем. и алф.-предм. указ. на нем. яз. Е. А. Дубовицкая]. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 440 с.

Надійшло до редколегії 11.12.2014

**ЖОРНОКУЙ В. Г. ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРАВА УЧАСТИЯ В УПРАВЛЕНИИ
ХОЗЯЙСТВЕННЫМ ОБЩЕСТВОМ**

Проанализировано содержание права участия в управлении хозяйственным обществом путём установления системы составляющих его правомочий. На основании проведённого исследования сделан вывод о том, что исследуемое право составляют правомочия: участия в подготовке к проведению общего собрания; принимать участие в общем собрании участников хозяйственного общества; голосовать по всем вопросам повестки дня общего собрания; требовать проведения внеочередного общего собрания участников.

Ключевые слова: хозяйственное общество, акционерное общество, общество с ограниченной ответственностью, право участия в управлении, право на информацию о деятельности.

**ZHORNOKUY V. H. REALIZATION OF THE RIGHT ON PARTICIPATION
IN AN ECONOMIC SOCIETY'S MANAGEMENT**

The attempt of carrying out the analysis of the content of the right of the participation in management of economic society, that is to install system of competences that it composed of, is made in the article. On the basis of the conducted research the author draws a conclusion that the studied right consists of the competences: of participation in preparation for carrying out general meeting; to take part in general meeting of participants of economic society; to vote on all questions of the agenda of general meeting; to demand carrying out extraordinary general meeting of participants.

The author notes that realization of every power composing the content of the right on participation in a business entity's management is implemented according to its mechanism. As a result violation of such powers in the whole constitutes a violation of the researched subjective corporate right. Interrelation of the powers of the right on participation in a business entity's management is caused by the inability of their self-realization; otherwise it would lead to the need for considering them as independent subjective corporate rights.

It is proved that realization of the right on management in all cases it is needed to realize the right of a participant of a business entity on information (about his/her rights, about the calling of a general meeting of the members, about the decision of agencies of a business entity, etc.). The author pays attention that according to the common rule agencies are elected at the general meeting of the participants; their powers are terminated at the same meeting, so the grounds of formation, modification and termination of powers of the participants in the sphere of management must also include the competence of the highest managing agency of a business entity.

Keywords: economic society, joint-stock company, limited liability society, right of participation in management, right for the information on activity.
